
tézisek lukács györgy értékeléséhez

DÉSI ÁBEL

1.

Lukács György halála után csak annyiban változott a helyzet, hogy a hatalmas életmű mögött már nem áll az élő és alkotó tudós egyénisége. Az életmű maga folytatja fejlődését és kiteljesedését. A hatalmas köteteket kivető kézirati hagyaték rendezése és kiadása még sok új felismerést és meglepetést tartogat számunkra.

Folytatódnak a viták és nézeteltérések is. E vitákat csak megnehezíti az a tény, hogy korunk egyik legkiválóbb marxistájáról van szó. Ezért Lukács életművéről éppen a szocialista országok marxistái közt lesz a legnehezebb lefolytatni a vitát. Mert e viták jellegéhez hozzátartoznak a dogmatikus hagyományok évtizedes iszapja és ennek az iszapnak az erkölcsi és politikai nyomása is. Lukács György életműve tehát a marxisták számára jelent próbakövet és állandó önvizsgálatot. Ezzel az életművel való kritikai szembenézés nem lesz könnyű . . .

Lukács György marxista bírálatának a legfontosabb elve az, hogy radikálisan le kell számolni a múlt hagyományaival és a politikai gyakorlat előítéleteivel. Le kell számolni a régi típusú szociáldemokrácia idejéből ránk maradt vulgármaterialista filozófiai koncepcióval, és le kell számolni azzal a politikai gyakorlattal, hogy a marxista elmélet kérdéseiben a politikai fórumok a legmértékadóbbak, és ezek utasításai és elvei szerint folyik minden vonalon az „ideológiai tervgazdálkodás”.

2.

Korunk marxista filozófiája kétségtelenül komoly eredményeket ért el a Hegel-kérdés kutatásában. A marxista gondolkodók kiváló monográfiákat írtak Hegelről (Lukács, Bloch, Marcuse, Adorno, Garaudy). De ez az értékelés számunkra azt jelentette, hogy a jelen álláspontját érvé-

nyesítették a múlttal szemben. A marxisták számára a Hegel-kritika a múltnak, a filozófiai hagyományoknak a bírálatát jelentette a jelen szempontjából. Számukra ez azért is volt könnyebb, mert Hegelt Marx távlatából elemezték és bírálták.

De az, ami megkönnyítette a Hegel-kérdés elemzését, csak súlyos gondokat és akadályokat jelentett Marx értelmezésében. Marxot lehet Hegel felől megközelíteni, de Hegel nem elegendő ahhoz, hogy Marxot teljes egészében és mai jelentőségében meg is tudjuk érteni és kortársunkként felfogni. Marx teljes életművének az értékelése egy magasabb fokot jelent, amelyet a jelenlegi társadalmi és történelmi perspektívából még nem lehet teljesen elérni. A Hegeltől Marxig és a marxizmusig vezető út mindig termékeny és izgalmas utazásnak számított. De ez csak az utat mutatta meg és a felbukkanó hatalmas hegyet.

Ezt az utat járta meg Marx is 20 évvel Hegel halála után. De mi majd száz évvel Marx halála után még várjuk a teljes és tartós értékű Marx-monográfiát, amelyet odaállíthatnánk az előbb említett Hegel-irodalom mellé. Mert a Hegel-monográfiák nemcsak a marxizmus útját és tapasztalatát fejezik ki, hanem azt a tényt is, hogy a lenini korszak tapasztalatait is fel tudták használni. A kérdés, amely ezek után felbukkan, egyre nagyobb nyomatékkal szól hozzánk, és várja a választ is.

Azt kell tehát kérdeznünk, hogy ha Marxnak sikerült Hegelt 20 évvel a halála után túlhaladni és termékenyen felhasználni, akkor miért támadnak olyan nagy nehézségek a marxisták számára száz évvel Marx és 50 évvel Lenin halála után, ha alapvetően akarják feltenni Marx és a marxizmus kérdését.

Erre a súlyos kérdésre csak részben felelhetünk azzal, hogy a szocializmus és a marxista gondolat még mindig nem érte el a marxi történelmi és társadalmi perspektíva igazi kereteit és emberi tartalmát. Marxot sajnos még mindig egy régi korszak távlatában látjuk, és a jövő távlata számunkra ismeretlen terület.

De a szocializmus értelme éppen az, hogy Marxot a megvalósult és reális történelmi perspektívából bíráljuk. Marxot csak úgy tudjuk igazán megérteni, bírálni és túlhaladni, ha megvalósítjuk eszméit.

Amikor a marxizmus számára még mindig a hegeli eszmével való harc jelenti a legnagyobb és legnehezebb feladatok egyikét, akkor ez azt jelenti, hogy még mindig annak a világnak a bűvkörében élünk, amelyet már Hegel is túl akart haladni. Hegel marxista bírálatára ily módon a polgári szemlélet utazását fejezi ki Marxig. Ezeket a korlátokat és csapdákat egyedül Bloch kerülte ki. Az ő Hegel-könyve nemcsak Hegel meghódítását, hanem alkalmazását és túlhaladását is megvalósítja.

3.

Lukács György életművének rendezetlensége és a kiadásra váró hagyaték méretei ténylegesen azt jelentik, hogy a teljes és tartós igényű kritikai álláspont kialakítására még jó néhány évig várunk kell. A legteljesebb igényű német kiadás sem teljes. Az is csak válogatást ad Lukács műveiből témák és korszakok szerint. Ez a kiadás is a megjelent művek alapján készült. A kézirati hagyaték tartogatja a legtöbb meg-

lepetést és a legnagyobb eredményeket. Itt mindenekeiőtt az Ontológiára gondolunk.

Mindez tehát csak azt jelenti, hogy Lukácsról jelenleg csak vázlatosan és szükségszerűen egyoldalúan írhatunk. Ismerjük a nagy életmű körvonalait és távoli területét. De ezt a területet még senki sem járta be. Erről nincsenek teljes térképeink, sem légi felvételünk.

4.

Lukács életműve általánosan ismert, és mindenütt sok vitát és termékeny ellentmondásokat és dialógusokat vált ki. Mégis azt kell mondanunk, hogy e hatás nincs arányban Lukács műveinek az ismeretével és értékelésével. A teljes életművet csak kevesen ismerik, és amit ismernek, az sem a teljes életmű, mert az még rendezetlenül és ismeretlenül hever.

Lukács életműve kettős gyökerű. A német és a magyar kultúra talaja és inspiratív hatása felismerhető az egész életművön. Ez nemcsak az elméleti viszonyulást fejezi ki, hanem a gyakorlati tevékenységet is. Mert hogy teljes képet kapjunk Lukács marxista korszakáról, ahhoz ismernünk kell Lukács forradalmi tevékenységét 1919 és 1929 között. Ismernünk kell a magyar párt történelmi fejlődését és belső viszonyait is és Lukács György helyét e harcokban.

Ismernünk kell a bécsi és berlini viszonyokat ezekben az években, továbbá a szovjet kulturális és politikai helyzetet és végül a magyar társadalmi fejlődés sajátosságait is 1945 és 1971 között.

A leendő Lukács-monográfia írójának tehát ismernie kell a magyar, a német, az osztrák és az orosz körülményeket. Ismerni kell Lukács e korban folytatott tevékenységét és azokat a politikai viszonyokat is, amelyek kihatottak e tevékenységre. Mindez azonban csak az új és újabb problémák és nehézségek sorát veti fel.

Ezekhez a nehézségekhez tartozik a revizionizmus kritériumának a tisztázása is. Lukács esetében is bebizonyosodott az, hogy a revizionizmus elleni propaganda-hadjáratoknak és büntető expedícióknak nem a forrása volt Lukács életműve, hanem az objektuma. A magyarázat és az indokolás mindig kívül volt, és igen kevés köze volt a magyar társadalmi valósághoz. A kívülről manipulált ideológiai tervgazdálkodás súlya különbözőképp ütött egyeseket fejbe.

Ennek az ideológiai manipulációnak és hullámmzásnak az eredménye az, hogy az adott helyzetnek és politikai érdekeknek megfelelően minden 4—5 évben változott a stílus és a módszer Lukáccsal kapcsolatban.

Lukács halála után most az fenyeget bennünket, hogy az egykori ügyészek és törvényszéki bírák rehabilitáló ügyvédeké válnak, és mindenki arra törekszik, hogy kisajátítsa magának Lukács életművét a maga igényei szerint. Mint ahogy a szocialista realizmus áldozatai idővel a szocialista realizmus szentjei és klasszikusai lettek.

Ide kívánczik egy hasonló helyzetből fakadó intelem is.

Arnold Schönberg 75. születésnapján (1949-ben) ezt írta:

„A század második fele túlértékeléssel többet árt majd, mint megnyit az első félévszázad alábecsüléssel használt nekem.”

Lukács György életművét sok jóindulattal, türelemmel és elmélyült

kritikai érzékkel kell befogadni és túlhaladni. A fiatalkori művekben is értékelní kell az igazi értékeket és eredményeket, és az öregkori szintézisben is meg kell látni a korlátokat és előítéletszerű egyoldalúságot. Mert a dogmatikus korszakban írott műveiben is voltak értékes és friss gondolatai, és a dogmatizmus elleni harcában is volt sok dogmatikus maradvány.

Lukács életművét tehát védeni kell az egyoldalú politikai szubjektívitástól, és védeni kell a túlbuzgó — ugyancsak egyoldalú — tanítványoktól is.

5.

Lukács György szellemi fejlődését és életútját nemcsak a hosszú út és az évek nagy száma jelzi, hanem az indulás és a végállomás egymástól oly messzi világa is.

Lukács életművét a totalitás, valamint az elmélet és a gyakorlat egy különös tartalmi egysége jellemzi. A totalitás elve azt jelentí itt, hogy Lukács a maga fejlődésének marxista korszakában elérte azt a fokot, amikor minden témáját sokoldalúan és minden vonatkozásban tárgyalni tudta. A tartalmi gazdagság, a szempontok és vonatkozások gazdagsága és sokrétúsége azt eredményezte, hogy a társadalmi, politikai, kulturális, gazdasági, művészeti problematika egységes egészzé formálódott minden alkotásában. Így hát az irodalmi tanulmányok nemegyszer mély értelmű filozófiai és történelmi vizsgálódásokat tartalmaznak. A filozófiai művekben éppen úgy jelen van a művészeti és a történelmi vizsgálódások eredménye, mint esztétikai vagy kulturális témáiban.

Az elmélet és a gyakorlat egysége itt azt jelenti, hogy Lukács életművében mindig jelen van az alkotó társadalmi gyakorlat, és ennek a gyakorlatnak a serkentő és megtermékenyítő jellege adja meg elméleti írásainak az értékét és értelmét is.

Mielőtt irodalomkritikával foglalkozott volna, Lukács mint színpadi dramaturg, fordító és színpadi szerző ismerte meg az irodalom világát. Ez a konkrét tapasztalat adta meg a hatalmas elméleti felkészültségen kívül a modern drámáról írott műveinek az intenzitását is. Lukács páratlan tehetségén kívül ez is komoly magyarázata annak, hogyan tudott egy 23—24 éves fiatalember ilyen érett és gondolatokban gazdag művet létrehozni.

Lukács irodalomkritikai korszakát tehát megelőzte az irodalmi és dramaturgiai gyakorlat. Ehhez kapcsolódott a filozófia és a történelem tanulmányozása. Az első világháború előtti évek német szellemi légkörében Lukács olyan kiváló tanárokat kaphatott, mint Georg Simmel és Max Weber, és ha ehhez hozzáadjuk a fiatal Ernst Bloch egy életre szóló barátságát, akkor érthetőbbé válik a fiatal Lukács műveinek sajátos hangneme és stílusa is.

Mint ahogy a fiatal Marx művein is érződik, hogy írójuk fiatalkorában verseket és prózai műveket is írt, és irodalmi ambíciói voltak, úgy a fiatal Lukács művein is érződik, hogy egyetemi éveiben drámákat és elbeszéléseket is írt. A szuggesztív irodalmi stílus tartós bélyegét érezzük az ifjúkori tanulmányok stílusán. Ha pusztán ebből a stílusból indulunk ki, akkor szükségszerűen felmerül a kérdés, hogy vajon nem volt-e túl

szigorú önmagával szemben Lukács, amikor ifjúkori irodalmi kísérleteit kudarcnak bélyegezte.

Érdekes ezzel kapcsolatban megjegyezni, hogy Lukács a maga munkásságát még öregkorában is irodalmi munkásságnak nevezi. Ezt az elnevezést nemcsak akkor használja, amikor általában irodalmi tanulmányairól beszél, hanem amikor munkásságáról általában szól.

6.

Lukács szellemi fejlődése a gyakorlat és tapasztalat világtól indul el az elmélet felé. Az elméleti szintéziseket mindig megelőzik a konkrét példák és témák elemzése. Az ifjúkori irodalmi és dramaturgiai gyakorlatot szervesen követi a kritikai és esszéírói korszak.

Ehhez kapcsolódik a filozófiával való egyre behatóbb foglalkozás. A filozófia vezet el a történelem és a politikai gyakorlat frontjára. E fejlődés társadalmi háttere az első világháború, az orosz forradalom és a magyar forradalom 1918-ban és 1919-ben. Ehhez a forradalmi cselekvéshez kapcsolódik az intenzív politikai és forradalmi gyakorlat 1919 és 1929 között. Lukács a történelmi szükségszerűséget úgy fogta fel és élte át, hogy egyéni tehetségét és tudását is teljesen ennek a szolgálatába állította. Csak így érthető az, hogy Lukács 1919 és 1929 között igen keveset foglalkozott az irodalom kérdéseivel. Egész munkásságát a forradalmi politikai gyakorlat és a marxista elmélet kérdései foglalták el. Lukács szellemi fejlődését és gondolati magatartását egy olyan ethosz szabja meg, amely a történelmi törvényszerűséget tartja az egyéni élet, egyéni magatartás alapjának. Lukács ezért a maga munkásságában mindig azt tartja a legfontosabbnak és legsürgősebbnek, amit a történelmi és társadalmi gyakorlat napirendre tűz. Lukács e korszakban a forradalmi gyakorlat szükségletei és igényei szerint dolgozik, még akkor is, amikor ez néha tudományos munkásságának a kárára válik vagy válhat.

Amikor a berlini években és a szovjet emigráció éveiben már nincs lehetősége a politikai és elméleti munkára, csak akkor lát hozzá a klasszikus irodalom tanulmányozásához (Goethe és kora, Tolsztoj, a történelmi regény, a fiatal Hegel).

7.

A háború utáni években, 1945-ben csak mint kritikus és esztéta van jelen a társadalmi élet kialakításában. Lukács helyzete most csak annyiban változik meg, hogy végleg otthonra lel hazájában, és hogy most tevékenyen részt vehet az új kultúráért való harcban. De filozófiai munkássága most is objektíve háttérbe szorul.

Most sokkal kedvezőbb a helyzet, de Lukács egyéniségének és munkásságának csak egyik oldalával van jelen ebben a társadalmi átalakulásban. Rákosi folytatja Kun Béla szektáns politikai vonalát, és így érthető is, hogy ez a rendszer nem igényli Lukács aktív politikai részvételét. Lukácsnak ezekben az években sem állami, sem pártfunkciója nincs. Az első Lukács-viták és támadások 1949-ben, majd Rajk letartóztatása után világhossá tették előtte, hogy irodalomkritikai munkássága is erős korlá-

tok és akadályok közé szorult. E kényszerű megalkuvások korában azt is látta, hogy az ilyen vétkekért néha meg is lehet halni. Az enyhébb büntetés pedig azt jelentette, hogy hosszú évekre hallgatásra kényszerült az, aki kiesett az uralkodó politikai koncepcióból.

E kényszerű magány évei egyben azonban termékenynek bizonyultak. A magába vonulás és a nagyobb munkalehetőség lehetővé tette az esztétika megírását.

8.

Amikor Lukács marxistává lett (35 éves korában), akkor már az érett férfikor tudásával és tapasztalatával kezdetett új életet és új korszakot munkásságában is. De a marxista korszakot nemcsak új kezdetnek nevezhetjük, hanem a régi tervek és programok konkrét megvalósulásának is. A humanista orientáció csak most valósulhatott meg igazán. Ez a humanizmus mindig jó orvosság és ellenszer volt a dogmatizmus ellen. A dogmatizmus szellemi alapja és háttere a gondolatszegény, egyoldalú és a konkrét gyakorlattól menekülő gondolkodás volt. Lukács hatásos ellenszere a művészi gyakorlat, és az a tény, hogy mind az irodalmi gyakorlatban, mind elméleti munkásságában vagy politikai forradalmi tevékenységében mindig az ember konkrét kérdéseivel foglalkozott. Ezzel a tartós humanista orientációval magyarázható, hogy Lukács sohasem foglalkozott konkrét logikai, ismeretelméleti vagy tudományfilozófiai kérdésekkel. Lukács fejlődését tehát úgy is jellemezhetjük, mint induktív humanizmust.

Lukács e fejlődését így összegezhetjük néhány pontban:

1. Az esztétikában és kritikában ez a fejlődés az irodalmi alkotástól és dramaturgiától a kritikán és esszén át vezet az esztétikáig.

2. A filozófiában ez a fejlődés az irodalmi esszéből az esztétikán át a filozófia felé.

3. A politikában a filozófia és a történelem tanulmányozásából kiindulva kapcsolódhat be a konkrét társadalmi szükségszerűség folyamataiba mint gyakorlati forradalmár.

4. Az elmélet és gyakorlat egysége úgy valósul meg nála, hogy az elmélet és a gyakorlat párhuzamosan fejlődik és jut el a maga egységéig. 1919—1929-ben Lukács mint gyakorlati forradalmár elmélettel is foglalkozik, és mint teoretikus hasznosítani tudja forradalmi gyakorlati tapasztalatait.

5. A forradalmi gyakorlat azáltal lett nála igazán konkrét és antidogmatikus, hogy nem a külső vagy az általános elméleti sémákból indul ki, hanem a konkrét magyar társadalmi gyakorlatból. Ezért is kerül szembe Lukács (és a Landler-frakció) Kun Béláék elvont és ultra-baloldali szektánságával.

6. A marxista elméletben ez azt fejezi ki, hogy az elmélet csak akkor lehet következetesen hű önmagához, ha termékeny kölcsönhatásban van a társadalmi és tudományos fejlődéssel, és ellenáll a külső és az idegen beavatkozások erőszakának.

9.

Lukács György humanista orientációja tehát tartós és az egész életén keresztülhúzódo vezérfonalat jelent.

Lukács életművének gondolati tartalmát és humanizmusát elemezve nagyon sok olyan párhuzamot fedezhetünk fel, amelyek szinte megdöbbentően hasonlítanak Marx fejlődéséhez és egyéniségéhez.

A gazdag polgári környezet, a kedvező légkörben lefolyt akadémiai tanulmányok, a sokoldalú és termékeny munkásság, az elmélyült filozófiai gondolkodás, a politikai gyakorlat jellege mind olyan vonás, amiben nagyon is konkrét párhuzamok vonhatók Lukács és Marx között.

Végül Lukács György ontológiai korszaka 1955-től 1971-ig pontosan megfelel Marx utolsó korszakának, amikor *A tőkét* és a hozzá kapcsolódó műveket írta.

Tehát Lukács fejlődése is a rendszerek és elméletek bírálataán át jut el egy dialektikusan megalapozott rendszerig, amely szerkezetében egységes és összefüggő, de történelmi funkciójában és életében nyitott és hatékony.

10.

Lukácsnál tehát a rendszer és a rendszer bírálata olyan viszonyban van, mint a társadalmi helyzet és a történelmi folyamat közötti viszony a marxizmusban. A történelmi folyamat mindig a társadalmi helyzet alapján jön létre. A társadalmi rendszer a történelmi folyamatnak a keresztmetszete egy adott időben.

De a társadalmi helyzetnek a legteljesebb ismerete és elemzése sem adhatja meg a történelmi folyamatok teljes ismeretét és megértését. Mert a történelmi folyamatok lényege, hogy a tényeket csak utólag rögzítik, és a jelen helyzetét mint lehetőséget, a jövőt pedig mint távlatot, mint célt vetítik elénk. De a jövőnek ez a felfogása egyúttal azt is jelenti, hogy ez a jövő mint távlat és cél termékenyen jelen van a társadalmi lehetőségek és szükségletek tartalmában. A történelmi folyamat tehát a jövő kategóriája nélkül nem fogható fel, mert ez a lényege. A marxista történetfelfogás lényege éppen az, hogy a jövőt helyezi előtérbe. A polgári társadalom a jelen és a múlt közt ingadozik. A társadalmi fejlődés értelme az, hogy ezt az ingadozást áthelyezze a jelen és a jövő közé. Marx valamikor még azt mondhatta, hogy a polgári társadalomban a múlt uralkodik a jelen felett. Az átmeneti korban a jelen fog uralkodni a múlt felett. Most pedig abba a történelmi szakaszba érkezünk, hogy a társadalmi fejlődés forradalmi jellegét csak akkor biztosíthatjuk igazán, ha a jövő fogalma fog uralkodni a jelen felett.

Ezért mondhatjuk azt, hogy a jövőt nem lehet megszerkeszteni és át-gondolni a társadalmi szerkezet ismerete alapján. A jövő folyamatát csak a jövő kialakításának folyamatában érthetjük meg. Csak a jövő megalkotása teszi a számunkra érthetővé, hogy mi is a jövő.

Lukács ontológiai koncepciója felhívást jelent arra, hogy a társadalmi elmélet és a társadalmi gyakorlat egységét a történelem forradalmi megalkotásának alapján valósítsuk meg.

Ha az idő fogalmát ebből a társadalmi folyamatból, ebből a történelmi

fejlődésből magyarázzuk, akkor az emberi lét legfontosabb kérdéseire is választ kapunk.

A történelmi idő lényege az, hogy túlhaladja és tagadja a társadalmi statikus időt. A történelmi idő nem vesz tudomást az órák ketyegéséről és a mechanikus gépek egyöntetű, monoton zajáról. A történelmi idő lényege az új és az állandóan megújuló jövő fogalma. A jövő itt a történelmi haladást jelenti.

A társadalmi-mechanikus idő csak a passzív ember ideje, és ez mechanikusan fordítható előre vagy vissza, anélkül, hogy bármi is változna az ember életében és környezetében. A történelmi időt csak az alkotó és a történelmi fejlődést létrehozó cselekvő ember éli át és fejezi ki. Az alkotó ember itt a történelmi folyamatok szubjektuma lesz.

A marxizmus belső tartalma lényege a történelmi gondolkodás és a történelmi cselekvés egysége. Csak ez fejezi ki a történelmi időnek, a történelmi fejlődésnek a tartalmát is.

11.

Lukács György filozófiájának állandóan megújuló kérdése az, hogy mi a marxizmus tartalma és értelme ma. Ez a kérdés nemcsak az új feladatok előtti töprengést fejezi ki, hanem az egész eddigi fejlődés összegezését is.

Marx filozófiája azt a kérdést veti fel, hogy hogyan válhat a filozófia társadalmi eszméből történelmi erővé, hogyan kapcsolódhat be egyre aktívabban a történelmi fejlődés folyamatába mint a történelmi szubjektum, mint az alkotó és időt formáló ember energiája. Hogyan válhat a filozófia elméleti öntudatból társadalmi erővé és történelmi folyamattá.

A marxizmusnak tehát túl kell nőnie a tudomány és az ideológia korlátait és formális ellentéteit. A tudomány és ideológia ellentéte a polgári társadalom megoldatlan válságait fejezi ki. A marxizmus forradalmi szelleme túlmutat ezeken a formai korlátokon. A forradalmi dialektika túlhaladja ezeket a korlátokat és ellentéteket, amikor a történelem alkotó folyamatába kapcsolódik.

12.

Lenin meghatározása a marxizmusról ma már csak részben fogadható el. A marxizmus három forrása és három alkatrésze már a maga korában is leegyszerűsített és leszűkített meghatározás volt. Ami a forrásokat illeti, ez részben igaz, de ami az alkotóelemeket illeti, itt kevésbé érvényes.

A marxizmus a maga terjedelmében, gazdagságában egyre több lesz, mint a gazdasági, filozófiai és utópikus szocializmus tanításainak az összege és korszerű továbbfejlesztése. Ezeket a korlátokat és szűk kereteket már a marxizmus életmű is szétfeszítette. Mindenekelőtt azzal, hogy nem alkotóelemként tartalmazza a filozófia, a gazdaságtan és a szocializmus eszméjét, hanem ezek bírálóit adja. A történelmi megvalósulás a jövő bírálóit gyakorolja felettük. Marxnál tehát egy új történelmi gondolkodás alakul ki, amely a történelmi gondolkodás és történelmi cselekvés

egységére épül. Ez pedig a történelmi erőknek a megismerését és meghódítását jelenti. A meghódított történelmi erők lényege a felszabadult alkotó, az időt létrehozó ember, aki a maga szabadságát, emberségét, alkotóerejét éppen ebben a harcban érte el és valósította meg. Az emberi lét történelmi értelme, hogy történelmi erővé váljék. Marx nemcsak megálmodta és meghirdette ezt a harcot, hanem a maga életművével részt is vett benne.

13.

A marxizmus mai helyzetét az jellemzi, hogy a filozófia újra kezdi elnyerni a maga történelmi helyét és szerepét. A filozófia új helyét és szerepét a dialektika kérdéseinek előtérbe kerülése fejezi ki. A dogmatizmus korszakában a gazdaságtan és a politika kérdései voltak előtérben, és a filozófia a mechanikus materializmus keretei közé zsugorodott.

A II. internacionálé revizionizmusa (Bernstein) a filozófiából ki akarta küszöbölni a dialektikát, a forradalmi harcból pedig a munkásosztály forradalmi szerepét. A mai pozitivizmus a tudomány nevében akarja ugyanezt megtenni. A dialektika helyébe a tudományos materializmus és a filozófiai alapokat elvető praktícizmus lép. A munkásosztály vezető szerepét pedig a technikai értelmiség és a politikai vezetők szerepével akarja helyettesíteni.

A mélyebb filozófiai megalapozás mellőzése mindig azt eredményezte, hogy a történelmi perspektíva és a történelmi feladatok helyébe az apró, közvetlen gyakorlati célok léptek. Ezen a vonalon a régi típusú szociáldemokrácia és a sztalinista bürokrácia csodálatosan egy álláspontra jutott. Mind a két koncepció a polgári életszínvonal elérését tűzte ki végső célul. De amikor azt hirdették, hogy utol kell érni Amerikát, ezzel egyúttal azt is kifejezték, hogy a szocializmus mélyen elmaradt a rohadt kapitalista társadalomnak nevezett Amerika mögött.

A filozófia lebecsülése és a politika eszközzé váló degradálása a történelmi célok és történelmi távlatok elvetését jelenti. Ez tehát közvetett beismerése annak, hogy sem kedvünk, sem erőnk arra, hogy a történelmi célokat és távlatokat meg is tudjuk valósítani.

14.

A marxista filozófia nyomorát és kínos kalandjait nemcsak az váltotta ki, hogy háttérbe szorult és elszürkült a politika mindenható büvökörében, hanem hogy e szürkéséget és szegénységet még helyesnek és szépségesnek is nyilvánították és kötelező normává avatták.

A II. internacionálé mindvégig gyenge lábon állt a filozófiával. Akik némileg kivételt is képeztek, azok sem tudtak felemelkedni Hegel filozófiai színvonalára. Marx filozófiai eszméinek a megértése még ennél is nehezebb volt.

Sztalin a filozófia elleni ellenszenvét azzal is kifejezte, hogy Lenin egykori munkatársait és a teoretikusokat kiirtotta. Aki pedig életben maradt, az csak az adott utasítások újramondására vállalkozhatott.

Sztalin bőséges idézése és az idézetekhez fűzött kommentárok jelentették a filozófiai kifejezés egyedüli formáit. Ennek a helyzetnek a nyomai és sebei még évtizedekig érezhetők voltak.

15.

Lukács nagy érdeme e területen, hogy a marxizmus integritását tartotta szem előtt még a legapróbb feladatok megoldásában is. A marxizmus számára a társadalmi és történelmi lét ontológiája volt. Ennek a koncepciónak a jellegét nem külső határai szabták meg, hanem belső dialektikus tartalma, amely mindenkor nyitott jellegű a történelmi fejlődés folyamata felé.

E belső lényegben fejeződik ki a dialektika mint a létnek és minden létezőnek a lényege. A dialektika a materiális, anyagi létben jön létre, mint az anyagi létnek a lényege és folyamata. Mert dialektika csak ott van, ahol élő és létező anyagi lét van. A dialektika megszűnése vagy megszüntetése mindig egyértelmű a halállal.

Lukács ontológiai koncepciójában a teljes és hatalmas gazdagságában létező társadalmi lét képe bontakozik ki a maga konkrét materiális valóságában. Ez a materiális valóság éppen ezért olyan materiális és konkrét, mert belső léte, belső tartalma az anyagi létben kifejeződő dialektikus folyamatokat tárja fel. A marxizmus ontológiai koncepciója nemcsak abban különbözik Hegelétől, hogy a társadalmi létre helyezi át a hangsúlyt, hanem abban is, hogy a társadalmi és történelmi létben fejezi ki és elemzi a dialektikus folyamatok és jelenségek materiális tényét. Ezzel szemben Hegelnek logikai rendszerre van szüksége, hogy a természet dialektikáját ábrázolja. A társadalmi lét itt csak másodlagos lesz.

Marxál a hangsúly a társadalmi létre tevődik át. Hegelnél a sorrend: logika, dialektika, ontológia. Marxnál pedig ontológia, dialektika, logika a sorrend, tehát Marx a lényeggel kezdi, és a formális és szerkezeti kérdésekkel végzi. Hegelnél ez a kezdet.

Lukács György tehát ebből az alapvető marxi koncepcióból indul ki, hogy a társadalmi lét egészét mutassa be. Az újragondolt és konkretizált marxi koncepció tehát új folytatást és a régi tervek megvalósítását is jelenti.

16.

Lukács György már 1919-ben felveti a marxizmus lényegének és értelmének a kérdéseit. Lukács már akkor igen helyesen a dialektikus módszerben látja a marxizmus lényegét, mert a tudományos felfedezések részletei és eredményei idővel mindig módosulnak.

A dialektikus módszer lényege az, hogy mindig konkrét, és minden új tárgyhoz, új helyzethez másként viszonyul. A marxizmus tehát megköveteli, hogy ezt a dialektikus módszert alkalmazni tudjuk az új jelenségek, új helyzetek vizsgálatában.

Ennek a dialektikus módszernek a fontosságát azért kell hangsúlyozni, mert ez minduntalan új erőfeszítéseket, új leleményt, új módszert követel meg. Ez pedig mindig a nehezebb feladatot, a nehezebb megoldást

jelentette. Ez tehát mindig a nehezebb és bonyolultabb utat jelenti, de a hatásosabb és igazibb megoldást is. A marxista dialektikus módszer lehetővé teszi, hogy a különféle stílusok, módszerek és megközelítési formák végül is a marxizmus egyetemes egészében egy gazdag és polifonikus műben nyerjék el a maguk végső érvényét. A marxizmus éppen ezért a totalitás kategóriáját önmagára is alkalmazni tudja.

Ez a totalitás azt jelenti, hogy a legkülönbélebb stílusok, módszerek, eltérések, ellentmondások nem logikai ellentétek, hanem dialektikus egységet jelentenek. A szürke színek és szürke módszerek hatalmas mennyisége sem adhatja meg a totalitást. Nagyon sivár és szegény volna a marxizmus, ha mindenről csak egyféleképpen szólna és mindig ugyanazt. Ez a futószalagon gyártott tömegcikkekre hasonlítana.

A marxizmus művelését sohasem lehet a cipőgyártás színvonalára és jellegére csökkenteni. A marxizmus erejét és gazdagságát csak gazdagon és hatékonyan tudjuk kifejezni.

17.

A dialektikus módszer lényege a kritikai magatartás. Az, hogy minden fennállót egy társadalmi helyzetben és történelmi folyamatban fog fel és mint ilyet igyekszik megmagyarázni és túlhaladni. A marxi dialektika tehát nem a fennálló dolgok pusztá magyarázata, hanem bírálata.

A társadalmi és történelmi folyamatok totalitását csak az elmélet és gyakorlat totalitása tudja teljesen megragadni. Ez többek közt azt is jelenti, hogy az elmélet erejét és életszerűségét a társadalmi gyakorlat adja meg. A marxista gyakorlat értelmezése pedig azt jelenti, hogy a gyakorlatról nemcsak elmélkedni kell, hanem alkalmazni is. A legkíválóbbr elmélet sem tud teljesen adekvátan viszonyulni a gyakorlat fogalmához, ha hiányzik a gyakorlat társadalmi alkalmazása.

A Lenin utáni korszakban csak Lukács és Gramsci mentek el a legtovább az elmélet és gyakorlat egységének alkalmazásában. E kor azonban lezárult anélkül, hogy távlat nyílt volna arra, hogy a marxizmus új klasszikusai nemcsak az elméletnek, hanem a gyakorlatnak is a klasszikusai volnának.

Az elmélet és a gyakorlat kettéválása negatív hatással volt mind az elmélet, mind a gyakorlat fejlődésére.

18.

Amikor a marxista elmélet a fennálló helyzetet elemzi és bírálja, a kritikai szó mindig a jövőnek szól. Amikor a jövő felé fordul, akkor a történelem élő és megvalósítható jellegében éli át a maga értelmét. A marxista elmélet jövője mindig azt jelenti, hogy mennyiben tudja anticipálni és megszólaltatni a jövőt. Jövője csak annak az elméletnek van, amely ezt a jövőt már keletkezésekor magában hordozza mint elméleti tudatában kifejezett és konkretizált történelmi dialektikát.

A marxizmus történelmi értelme és folyamata azt jelenti, hogy minduntalan képes újjászületni és újraalkotni önmagát. Történelmi csak az a tanítás lehet, amely megvalósított történelemként szól hozzánk, és minduntalan képes történelmet teremteni.

Lukács György már életében elérte azt, hogy tanítványok, tisztelők és ellenfelek serege vette körül. Számos műve körül fontos és nagy viták folytak. E viták nemegyszer a keserű és kíméletlen támadások formájában jöttek létre. A politikai vádbeszédek és ítéletek az utóbbi években igen megritkultak, de szellemük még mindenütt jelen van lap-pangó vagy álcázott harag és düh formájában.

Lukács életművének a különössége az, hogy hívei és ellenfelei közt egyaránt találunk polgárokat és kommunistákat. A dogmatikus és konzervatív hajlamúak támadják, a toleráns és rugalmas gondolkodásúak pedig védik és értékelik Lukács marxizmusát. Mivel a marxizmus még mindig nem talált örök érvényű és hatásos gyógyszert a konzervatív és dogmatikus gondolkodásmód ellen, úgy hát Lukácsnak is lesznek ellenfelei és ellenségei a magukat marxistának nevezők között.

Lukács mindig keményen és pontosan fogalmazott, és ezért művei is mindig világos állásfoglalásra készítettek. Ezért nekünk is világos és pontos megfogalmazásban kell kifejeznünk viszonyunkat Lukács György munkásságához.

A Lukács-hoz való viszony nemcsak az ő műveinek az értékelését jelenti, hanem a marxi filozófia aktuális kérdéseinek az állandó felvetését és megvitatását is. Módszertanilag azt tartjuk helyesnek, ha mi is úgy viszonyulunk Lukács művéhez, mint ahogy Lukács viszonyult Marx és Lenin eszméjéhez: kritikailag és továbbfejlesztve.

A legjobb tanítvány mindig az, aki túlhaladja mesterét. Minél jobban túlhaladja, annál inkább kiérdemeli a jó tanítvány rangját és erkölcsi minőségét.

20.

A Marxhoz való viszony módszertanilag útmutatás lehet arra is, hogy hogyan viszonyuljunk Lukács Györgyhez és tanításához. Tehát módszertanilag vissza Marxhoz, tartalmilag pedig az aktuális társadalmi problémák felé kell fordulni.

Lukács ily módon visszavisz bennünket Marx tanításához és annak lényegéhez, és elősegíti azt, hogy a társadalmi jelenségekhez méltóan viszonyuljunk. Lukács tehát Marx korszerű kommentárja, de Marx is Lukács felé utal.

Lukács másik elve a haladás fogalmához való hűség. Védni kell tehát a kultúrát a barbársággal szemben, az emberséget az elidegenedéssel és a manipulációval szemben, az egészséget és a természetességet a betegséggel és elfajulásokkal szemben.

Lukács György követése tehát azt jelenti, hogy mindig az adott társadalmi körülmények és igények között marxisták tudunk maradni, és ezt mindig be is tudjuk bizonyítani egész életünkkel és munkásságunkkal. A marxizmus pedig sohasem lehet pusztán hitvallás és hangos deklaráció, hanem megvalósított társadalmi és történelmi feladat.

Lukács György marxista volt és Marx műveinek folytatója és korszerűsítője is korunkban. De Lukács nem az egyetlen marxista, aki kizárólagos jogot formálhat arra, hogy egyedül ő az igazi és kizárólagos Marx-

utód. Lukács György helyét tehát nemcsak Marxhoz viszonyítva, hanem Bloch, Marcuse, Adorno, Lefebvre munkásságához viszonyítva is kell megállapítani. És nemcsak a múlt vagy a jelen, hanem a jövő marxistái felé is bizonyítani kell ennek az életműnek a tartósságát.

21.

UTÓSZÓ ÉS MAGYARÁZAT:

Írásunk egy készülő tanulmány néhány elvét és gondolatát igyekszik kifejezni. E formában ez az írás még szükségszerűen töredékes és vázlatos jellegű, mert még legalább 3—4 év telik el, amíg sikerül megismerkedni Lukács György hagyatékával és kiadásra váró egyéb régebbi műveivel.

Csak ennek a hatalmas anyagnak a beható tanulmányozása adhatja meg egy ilyen írásnak a teljesebb és tartósabb értékelését és tudományos igényét is. Ezenkívül át kell tanulmányozni a Lukács munkásságával kapcsolatos irodalmat, valamint a kortárs marxisták műveit is. Enélkül Lukács műveit sem értékelhetjük teljes egészükben.

Reméljük, hogy az elkövetkező években lesz rá módunk és alkalmunk, hogy ennek az ígéletnek (és feladatnak) is eleget tegyünk.

Szabadka, 1971. szept. — 1972. ápr.